

УДК 355.48(497.6)"1992"(093.2)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.1.nik.261-290>

Оригинални научни рад

Примљен: 21. 7. 2021.

Прихваћен: 18. 2. 2022.

Коста НИКОЛИЋ

Институт за савремену историју, Београд

kostasnikolic@yahoo.com

Извори Хашког трибунала о нападу на ЈНА у Сарајеву 2. и 3. маја 1992. године

АПСТРАКТ: У тексту се говори о повлачењу Југословенске народне армије из Босне и Херцеговине током пролећа 1992. и злочину који је над њеним припадницима извршен 2. и 3. маја 1992. у центру Сарајева, посебно у Добровољачкој улици. Акцент је стављен на изворну грађу која је јавности постала доступна након што је уврштена у судске списе Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије после 1991. (International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991). Документа се налазе на јавној бази Трибунала у Хагу.¹

Кључне речи: Југословенска народна армија, Сарајево, Добровољачка улица, паравојне формације, грађански рат

Крајем 1991. формирана је нова, 2. војна област ЈНА (тзв. западно војиште) са седиштем у Сарајеву. Смисао те одлуке био је да се ЈНА са тог простора трансформише у војску српског народа. О томе су Слободан Милошевић, председник Србије, и Борисав Јовић, члан

¹ Уједињене нације. Судски списи Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (United Nations ICTY Court Records), <https://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspх> и Обједињена база судске документације, <https://ucr.irmct.org/> (даље: Трибунал).

Председништва Југославије,² први пут разговарали 5. децембра 1991. године. Јовић о томе пише: „Међунационални сукоби су већ почели. Муслимани и Хрвати су напустили ЈНА и формирали паравојне јединице. У ЈНА су остали практично Срби и Црногорци. Када Босна и Херцеговина буде међународно призната, ЈНА ће бити проглашена страном војском и захтеваће се њено повлачење, што је немогуће избећи. У тој ситуацији српско становништво, које није створило своје паравојне јединице, остаће незаштићено и угрожено. Слоба сматра да треба благовремено да повучемо из ЈНА из БиХ све грађане Србије и Црне Горе, а да тамо прекомандујемо из ЈНА грађане Босне и Херцеговине како би у тренутку међународног признања избегли општи војни хаос шетањем војске из једног у други крај земље. То ће створити и могућност српском руководству у Босни и Херцеговини да преузме команду над српским делом ЈНА, исто као што су то већ учинили Муслимани и Хрвати. Зовемо одмах Вељка Кадијевића да се прикључи разговору. Слоба му каже поједностављено да треба да изврше размештај војске: све из БиХ у БиХ и обрнуто, да нам је то стратегијски и политички неопходно. Вељко каже да то није у складу са политиком и праксом ЈНА и да би то било веома тешко прихватљиво за војно руководство, али ће погледати и учиниће шта буде могао“³

Састанак војног врха у Сарајеву

Армијски врх (генерали Кадијевић, Александар Стаматовић, Марко Неговановић, Драго Вукосављевић, Ибрахим Алибеговић, Александар Васиљевић, начелник Управе безбедности ЈНА, и Војислав Ђурђевац, командант 4. корпуса ЈНА) састао се 24. децембра у Сарајеву са Председништвом Босне и Херцеговине (уз присуство и Богића Богићевића). Разговарало се о „очувању мира“ у Босни и Херцеговини.

Изетбеговић је говорио о превеликој концентрацији снага ЈНА у БиХ и недовољној ингеренцији републике према Територијалној одбрани, мада је сматрао да је боље да ЈНА преузме контролу над њом него паравојне формације. Тражено је и да ЈНА убрза кадровска решења у циљу „балансирања националне структуре командног ка-

2 Председништво Југославије је од 3. октобра 1991. радило са четири члана: Борисав Јовић, Сејдо Бајрамовић, Југослав Костић и Бранко Костић. О томе детаљно: Коста Николић, *Југославија последњи дани 1989–1992*, Књига друга: Људи мржње, земља смрти, (Београд: Службени гласник, 2020), 207–209.

3 Борисав Јовић, *Последњи дани СФРЈ. Изводи из дневника*, (Београд: Политика, 1995), 420.

дра“, да отпочне повлачење резервиста, да обезбеди брже и редовније информисање родитеља о њиховој деци - војницима. Истакнута је спремност да се одрже добри доноси са ЈНА, али да је непожељно присуство резервиста из других република.⁴

Биљана Плавшић и Никола Кољевић говорили су о томе да је политичка и безбедносна ситуација погоршана и да највећу претњу за мир представља усвајање меморандума о суверености Босне и Херцеговине без представника српског народа и мимо њихове воље, као и да постоји тенденција да се БиХ, као и Словенија и Хрватска, учини независном државом – прегласавањем у Председништву, Влади и Скупштини. Државни органи суспензијом савезних прописа непотребно компликују односе са ЈНА, а то посебно ради МУП „незаконитим радњама“ (учестале контроле возила која је ЈНА мобилисала и привођење војних лица); државни органи компликују стање и захтевима за демилитаризацију републике „без јасне представе шта то значи“.⁵

Генерал Кадијевић је истакао да ЈНА није ни до сада нити ће убудуће деловати као самостални фактор, већ у складу са савезним уставом и законима; Армија неће доносити политичке одлуке и прихватиће свако политичким путем договорено решење кризе, „организовати се и понашати у складу са таквим рјешењем“, али да неће дозволити наметање једностраних одлука и политику свршеног чина, нити наметање решења силом; ангажовање ЈНА на таквим основама јесте једини начин на који се може зауставити ескалација грађанског рата.⁶

На крају састанака, „постигнута је пуна сагласност“ у оцени да је од животног интереса за све актере југословенске кризе да се трајно решење што пре пронађе политичким средствима, без наметања решења силом. Договорено је да се настави сарадња између МУП-а Босне и Херцеговине и одговарајуће управе Генералштаба Оружаних снага. После састанка, посебно су разговарали Изетбеговић и Кадијевић.⁷

4 Трибунал: Предмет ИТ-95-5/18, Радован Караџић, Ратко Младић, доказ Д04662. Забиљешка о разговору чланова Предсједништва СР БиХ и савезног секретара за Народну одбрану.

5 Исто.

6 Исто.

7 Исто. - Службено је саопштено да су се они договорили да се изврши разоружавање свих паравојних формација, омогући повратак избеглица и нормално функционисање виталних привредних грана. Речено је и да је „постигнута

Формирање 2. војне области

Јовић даље бележи да је дан касније, 25. децембра, генерал Кадијевић разговарао са њим и Милошевићем: „Вељко нас обавештава да је 90% војске дислоцирао у складу са разговором од 5. децембра. Сада у Босни и Херцеговини има 10–15% војске која није из те Републике. Упркос отпору и драматизацији, дислокација је благовремено и без икакве буке спроведена“.⁸

Тако је 10. јануара 1992. формирана 2. војна област ЈНА. Језгро њене команде чинила је команда некадашње 5. војне области из Загреба, која је преформирана престанком ратних дејстава у Хрватској. За њеног команданта постављен је генерал-потпуковник Милутин Кукањац (1935–2002), дотадашњи командант 3. војне области (команда у Скопљу) која је такође била пред гашењем. Начелник штаба команде 2. војне области био је генерал-потпуковник Добрашин Прашчевић, претходно начелник штаба 5. војне области. У саставу области били су: 4. корпус (Сарајево), 5. корпус (Бањалука), 9. корпус (Книн), 10. корпус (Бихаћ) и 17. корпус (Тузла).⁹ Територија Херцеговине била је у надлежности 13. корпуса у Билећи, који је припадао 4. војној области са командом у Подгорици.

Попут многих јединица ЈНА које су се годину раније бориле у Хрватској па су повучене, и у команди 2. војне области стање у јануару 1992. било је испод њеног ефективног борбеног потенцијала. У погледу људства, штаб команде био је попуњен са мање од 60% мирнодопског формацијског састава. Корпуси 5. војне области делимично су успели да евакуишу своју борбену технику из Хрватске, а огромне

пуна сагласност“ да се обезбеди мир у Хрватској, што је био и услов за долазак мировних снага УН у кризна подручја (*Политика*, 25. 12. 1991, 1).

8 Јовић, *Последњи дани СФРЈ*, 421.

9 О формирању 2. војне области генерал Кукањац је 1993. сведочио на следећи начин: „Постављен сам за команданта Друге војне области на састанку ССНО 31. децембра 1991. године. Врховни командант, Председништво СФРЈ, није нашло за сходно да ме прими и објасни циљ стварања Друге војне области у насталим условима. У Сарајеву сам схватио да сам гурнут и да ћу политички бити жртвован. Друга војна област је формирана преко ноћи и обухватала је око 90% територије БиХ, западну Славонију, Банију, Кордун, Лику и Книнску крајину. Одлука о формирању те формације била је нереална, несхватљива и погубна. Не устручавам се да кажем да је то подвала ЈНА, посебно нама у Босни и Херцеговини и Републици Српској Крајини“ (*Борба*, 15. 11. 1993).

количине логистичких и техничких залиха неопходних за дуготрајна борбена дејства заробиле су хрватске снаге.¹⁰

Други проблем била је све већа политичка криза у Босни и Херцеговини. Пошто су сви органи власти почели да се деле по националној линији, команда 2. војне области остала је једина савезна институција која је номинално могла да тврди да и даље представља већину становника ове републике. Како закључује експерт Трибунала у Хагу, већина старешина 2. војне области изузетно се трудила да уважава ставове муслиманског политичког руководства како би одржала одређено јединство у својим редовима. Без значајних политичких смерница из Београда током тог периода, све старешине, а посебно генерал Кукањац, следиле су неутралну линију или заступале став који је био више савезни него што је већина националних странака била спремна да прихвати. Међутим, веома брзо је дошло до националне и професионалне поларизације старешинског кадра јер су официри Муслимани напуштали ЈНА и прикључивали се муслиманским јединицама Територијалне одбране или ћелијама које су организовале локалне политичке паравојне фракције. Због тога су временом многе српске старешине, посебно млади официри, почеле да активно подржавају интересе Срба у БиХ.¹¹

Упркос раширеном стереотипу о „српској ЈНА“, чињенице потврђују да је српско руководство у Босни и Херцеговини имало доста проблема са командом 2. војне области. Више истакнутих функционера Српске демократске странке сматрало је да би ЈНА требало да буде „њихова“ војска и отворено је доводило у питање лојалност виших војних старешина који, по њиховом мишљењу, нису делили исте циљеве. На подручју Босанске крајине, која је од почетка 1992. била на удару хрватских и војних и паравојних формација, ЈНА је активно учествовала и отворено подржавала формирање и наоружавање српских формација Територијалне одбране. Али, на другим подручјима Срби су често били изненађени поступцима ЈНА. То је посебно било изражено у Сарајеву, где су за многе одлуке команде

10 Richard J. Butler, „Izveštaj Tribunalu u Hagu o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu Vojske Republike Srpske od 9. juna 2006“, 2, доступно на: Трибунал: Караџић, Младић, доказ П04917.В. - Батлер је био службеник Министарства правде САД-а и дугогодишњи војни обавештајац и аналитичар. Био је и директор за обавештајне послове Одељења против кршења људских права и центра за ратне злочине.

11 Butler, „Izveštaj Tribunalu u Hagu o komandnoj odgovornosti“, 2.

2. војне области српске вође сматрале да подривају циљеве српске државе у настајању.¹²

Споразум о повлачењу ЈНА

После међународног проглашења независности Босне и Херцеговине (6. априла) положај ЈНА постао је неодржив. Како би се на неки начин разрешио њен статус, у Скопљу је 26. априла потписан споразум о повлачењу ЈНА из Босне и Херцеговине. Споразум су потписали Алија Изетбеговић, председник Председништва БиХ, Бранко Костић, члан Председништва Југославије из Црне Горе, и генерал Благоје Аџић, начелник Генералштаба, уз посредовање македонског председника Кире Глигорова.¹³

О овом споразуму Председништво Југославије дискутовало је дан касније. Достављене су белешке са састанка, а генерал Аџић је укратко препричао ток састанка и дешавања након њега: „После смо водили дијалоге и расправе. Мало се за ручком укључио и Киро. Хвалио је како смо ми нашли добро решење. Апелирао је на нас да нађемо добро решење, да покушамо да то данас урадимо. Очито је вршен притисак да се то уради, али није то било могуће. Чак да је Алија све ово прихватио, не знам да ли би овакав концепт прихватили Срби тако да није било могуће донети неку бољу одлуку“.¹⁴

Костић и Аџић нису имали никаква овлашћења да склапају било какав договор са Алијом Изетбеговићем, а наредни догађаји су Босну и Херцеговину повели према грађанском рату.

Остаци Председништва Босне и Херцеговине (Биљана Плавшић и Никола Кољевић, српски чланови Председништва, поднели су оставке 9. априла) одлучили су 27. априла, „полазећи од чињенице да је Република Босна и Херцеговина суверена и међународно призната држава и с обзиром да је данас проглашена СРЈ“, да се јединице ЈНА повуку из ове републике: „Припадници ЈНА на територији БиХ могу да приступе новоформираним снагама Територијалне одбране Босне и Херцеговине, те се позивају да се ставе на располагање државним органима власти. Припадници ЈНА који из било којих разло-

12 Исто, 3.

13 Опширније: Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u време raspada SFRJ 1990–1992. Tematska zbirka dokumenata*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, Fond za humanitarno pravo, 2012), 230–248.

14 Трибунал: Предмет IT-02-54, Слободан Милошевић. Стенографске белешке са 195. Седнице Председништва СФРЈ.

га не желе да се ставе на располагање државним органима дужни су организовано, у пратњи органа МУП-а БиХ и уз надзор проматрача Европске заједнице, напустити територију БиХ у жељеном правцу“.¹⁵

Било је, међутим, јасно да ЈНА није имала алтернативу и да је муслиманска страна, исто као и српска, очекивала предају комплетног наоружања. Влада у Сарајеву забранила је 27. априла кретање војних возила без одобрења и пратње МУП-а, као и изношење војне опреме. Истовремено је, међутим, и влада Српске републике Босне и Херцеговине забранила изношење имовине ЈНА са територије Босанске крајине: „Ове одлуке до крајњих граница отежавају реализацију позадинских задатака. Очекујемо изузетно велике тешкоће у предислокацији са територије БиХ. Снаге СДС су ушле у складиште горива 744. позадинске базе у селу Филиповићи, Фоча, где су ухапсиле команданта складишта и осам војника који још нису ослобођени“.¹⁶

На седници одржаној 28. априла, Председништво БиХ је отишло корак даље у дефинисању „агресора“ на ову републику: „Председништво је оцијенило да су агресију на Босну и Херцеговину извршиле четничко-терористичке оружане формације из Србије потпомогнуте резервним саставима бивше ЈНА из Србије и Црне Горе, те оружане формације СДС потпомогнуте снагама бивше ЈНА из БиХ. Председништво не прихвата оцјену по којој су све странке одговорне за садашњу ситуацију у БиХ. Ове ставове Председништво је усвојило једногласно“.¹⁷

Већ сутрадан (29. априла) уследила је наредба пуковника Хасана Ефендића, команданта Територијалне одбране Босне и Херцеговине,¹⁸ да се одмах изврши „потпуно и масовно“ запречавање на

15 Трибунал: Предмет ИТ-04-81, Момчило Перишић, доказ Д00262.

16 Трибунал: Перишић, доказ Д00399. Извештај пуковника Душана Ковачевића од 28. априла 1992. године.

17 Наведено према: Томо Шимић, „Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine 1991–1994“, *National security and the future* 3/2006, 180–181.

18 Он је на ту функцију постављен 8. априла, одлуком Председништва БиХ када је смењен пуковник Драго Вукосављевић. За начелника штаба ТО постављен је пуковник Стјепан Шибер (Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д00393). Шибер је потом понудио пуковнику Јовану Дивјаку (1933–2021), Србину, да буде заменик пуковника Ефендића. Дивјак је о томе касније писао: „Осећам да се нешто важно дешава у Штабу. Узбуђен сам. Врло брзо сам се спремио и за пола сата био пред Шибером. Видим и он узбуђен. Само што се поздрависмо, отпоче његов монолог: – ‘Ово су судбоносни, хисторијски тренуци за Босну и Херцеговину. Добила је независност, постала самостална држава и њу треба градити и бранити. Видиш, Срби су напустили Председништво и прогласили

свим путним правцима на којима ће јединице „бивше ЈНА“ почети извлачење техничких и материјалних средстава. Ова акција је наређена јер ЈНА није хтела да влади у Сарајеву преда своју имовину. У наређењу је речено да „ненајављеним колонама бивше ЈНА“ треба спречити излазак из касарне и комуницирање на територији Босне и Херцеговине: „Убрзано планирати и отпочети борбена дејства на цјелокупној територији Републике и исте координирати са Штабом Територијалне одбране“.¹⁹

Одлуке Председништва Босне и Херцеговине генерал Кукањац је 29. априла оценио као једностране и „ничим обавезујуће“ за припаднике ЈНА: „Председништво БиХ је још једном показало да у суштини није за то да се питање статуса јединца ЈНА реши договорно, уз сагласност представника сва три народа. Такође се потврђује да Председништво БиХ у садашњем саставу, под окриљем ТО, фактички формира оружане снаге које би биле под контролом муслиманско-хрватске коалиције а да би од ЈНА преузели само МТС [материјално-техничка средства] и део кадра који би им изразио лојалност. У суштини се сугерише разбијање ЈНА и њено потпуно кадровско разграђивање. Подразумева се да је та одлука неприхватљива и неостварљива. Јединице ЈНА у БиХ су у врло високом проценту преко 90% попуњене са припадницима српске националности који ни по коју цену не би прихватили да се потчине руководству БиХ у коме нема представника њиховог народа“.²⁰

Пре дефинитивног повлачења ЈНА из Босне и Херцеговине извршене су кадровске промене у 2. војној области. Указом Пред-

српску Босну на Палама. Предсједништво је донијело одлуку о формирању новог Штаба Територијалне одбране. Његов задатак је да организује оружани отпор тамо гдје становништво и територија буду угрожени од наоружаних састава терористичке СДС. Предсједник Изетбеговић ме позвао и понудио ми мјесто Начелника Штаба ТО. Одлучно сам одбио понуду. Ту је дужност прихватио командант Градског Штаба ТО Сарајево пуковник Хасан Ефендић. С обзиром да Предсједништво жели да се обезбиједи вишенационални састав Штаба, оцијенили смо да теби понудимо мјесто замјеника начелника штаба [...] Проговорили су у мени војнички инстинкт и амбиција. Само учас је севнула и враголаста мисао кад јој није места, ни времена: да не буде мачку превелика говеђа глава? Као из топа сам одговорио: – Остајем. Немам о чему више да размишљам. Нема потребе иког да консултујем! Шибер, видљиво обрадован, изда ми одмах задатак да начиним неколико борбених докумената и брзо напусти просторију нашег историјског разговора (https://www.slobodnaevropa.org/a/ostati_na_pravoj_strani).

19 Трибунал: Перишић, доказ Д00263.

20 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03821.

седништва Југославије од 24. априла, Ратко Младић је ванредно унапређен у чин генерал-потпуковника.²¹ Дан касније, указом Председништва број 2/50, Младић је постављен на дужност начелника штаба (уједно заменика команданта) 2. војне области.²² Истим указом на дужности у команди 2. војне области постављени су и генерал-мајор Милан Гверо (помоћник за морални рад и правне послове), генерал-мајор Ђорђе Ђукић, помоћник за позадину, и пуковник Здравко Толимир, начелник органа безбедности.²³

У кабинету Југослава Костића, члана Председништва Југославије из Војводине, 25. априла је одржан састанак са официрима који су упућени на нове дужности. Генерал Ђорђе Ђукић: „У кабинету су били Сејдо Бајрамовић, те генерал Крстић [Гојко, начелник Персоналне управе ССНО]. Примио нас је Југослав Костић који је са нама водио разговор и саопштио нам да се одлуком Председништва СФРЈ премештамо на нове дужности у команди 2. војне области. О овој одлуци нисмо дискутовали. Костић нас је упознао да је до овакве одлуке дошло због тренутног стања у команди 2. војне области, те нас је упознао да тренутни старешински кадар није у стању да консолидује то стање које је окарактерисао као један облик расула. Поред тога, Костић нас је упознао да је на овакву одлуку утицало и то што смо сви рођени на територији Босне и Херцеговине. На истурено командно место 2. војне области које се налазило у Хан Пијеску стигао сам дан након саопштавања одлуке. Пребачен сам хеликоптером тадашњег ратног ваздухопловства“.²⁴

21 Трибунал: Перишић, доказ П02049. - Указ број 2/48 потписао је Бранко Костић.

22 Трибунал: Перишић, доказ П02032.

23 Исто.

24 Трибунал: Перишић, доказ П00075. Изјава генерала Ђукића од 4. фебруара 1996. дата „службеним овлашћеним лицима Републике Босне и Херцеговине“. - Генерал Ђукић (Петрово Врело, Ливно, 8. март 1934), потиче из земљорадничке породице, отац Стево је погинуо 1941. године. Завршио је средњу техничку школу у Крагујевцу као стипендиста, пре ступања у ЈНА радио је у војном предузећу „Славко Родић“ у Бугојну. Приликом конкурса у Војно-техничку академију у Загребу 1954. није добио препоруку Војног одсека из Загреба јер му је „породица за време НОБ била на страни непријатеља, тј. отац му је сарађивао са окупатором и као таковог убили га партизани“. Ђукић је ипак примљен на Академију, коју је завршио 1957. године. Завршио је и Високу техничку школу Копнене војске ЈНА (1969). У чин генерал-мајора унапређен 11. децембра 1991. године. У ВРС је био помоћник команданта Главног штаба ВРС за позадину, у чин генерал-потпуковника унапређен је 14. јуна 1995. (Трибунал: Перишић, доказ П01654. Картон персоналних података). Генерал Ђукић је ухапшен 30. јануара 1996. када је кренуо на преговоре са међународним снагама у Босни и

Одлука о повлачењу ЈНА из Босне и Херцеговине донесена је, као и све друге, на „неформалном“ састанку код Милошевића 30. априла 1992. године. На састанку су, осим Милошевића, били Борисав Јовић, Бранко Костић, Момир Булатовић, генерал Живота Панић, Радован Караџић, Момчило Крајишник и Никола Кољевић. Позицију Србије у међународној заједници искомпликовао је Бранко Костић „неопрезном изјавом“ да он, као потпредседник Председништва, никада неће потписати наређење о повлачењу ЈНА из Босне и Херцеговине.²⁵ Костић, међутим, у својим мемоарима пише да је изјавио како такву одлуку неће потписати без претходне сагласности „руководства сва три народа те републике“.²⁶

Разговарало се о неопходности да се преостали део војника - грађана СРЈ повуче из Босне и Херцеговине. Борисав Јовић: „И без тога у тој републици остаје око 90.000 војника ЈНА, углавном српске националности, над којим може преузети политичко руковођење српско руководство из БиХ. Караџић се слаже. Крајишник поставља серију питања: како ће се та војска финансирати, ко ће им давати плате, ко ће им обезбеђивати пензије, што све као проблем постоји, али није опредељујуће за наш разговор. Доста смо се натезали око рока за повлачење и на крају се споразумели да се оно оствари за 15 дана. Пошто се морају повући и генерали који нису пореклом из БиХ, договорено је да се на место генерала [Владимира] Вуковића постави генерал Младић. За нас је ова операција била исувише значајна, а за Србе у БиХ, верујем, још значајнија. Добили су своју војску“.²⁷ Војска Српске републике БиХ формирана је 12. маја одлуком Народне скупштине Српске републике у Бања Луци. За команданта је постављен генерал Ратко Младић.²⁸

Херцеговини (ИФОР), где су га ухапсили војници армије БиХ. Трибуналу у Хагу је испоручен 11. фебруара, одакле је привремено ослобођен 24. априла због болести, био је готово на самрти (Трибунал: Предмет ИТ-96-19, Ђорђе Ђукић. Одлука о привременом пуштању на слободу). Преминуо је 18. маја 1996. на ВМА у Београду од карцинома плућа.

25 Јовић, *Последњи дани СФРЈ*, 448.

26 Бранко Костић, *1991. Да се не заборави*, (Београд: Филип Вишњић, Ободско Слово, 1996), 180.

27 Јовић, *Последњи дани СФРЈ*, 448.

28 О каријери генерала Младића видети: Бојан Димитријевић, *Генерал Младић и Војска Републике Српске*, (Београд: Институт за савремену историју, *Satena Mundi*, 2019), 11–57.

Напад на јединице ЈНА у Сарајеву

Први напад муслиманских паравојних формација на ЈНА у Сарајеву десио се 22. априла, када је једна њена јединица покушала да заустави сукоб Срба и Муслимана на Илици. Према изјави пуковника Милосава Гаговића, помоћника команданта 4. корпуса ЈНА за позадину, датој Трибуналу 7. марта 2014, ЈНА је, на захтев Председништва БиХ, упутила једну јединицу на линију сукоба: „У току пута према месту сукоба, у Касиндолској улици једном оклопном транспортеру је спала гусеница и он је морао стати. То се десило испред неког угоститељског објекта, кафане. Војници су из те кафане позвани на пиће. Приликом уласка дочекани су од стране припадника муслиманске војске са упереним пушкама, заробљени, а потом ликвидирани. Том приликом убијено је осам припадника ЈНА“.²⁹

Генерал Александар Васиљевић: „22. априла 1992. у Сарајеву је заробљено осам војника који су били у транспортеру, у насељу Добриња на периферији Сарајева према Лукавици. Њих заробљавају припадници муслиманске ТО а командир те јединице је био Мујазиновић Ферид. Заробљене војнике спроводе у Дом милиције у Сарајеву, усред Сарајева, на обраду, а убрзо су ту стрељани. Према нашим подацима, кад смо почели да истражујемо злочин, дошли смо до закључка да је отмицу извршио извесни Сендеровић из Швракиног села, а заробљени војници су били припадници резервног састава 49. моторизоване бригаде“.³⁰

Уследили су напад на зграду команде 2. војне области (налазила се у објекту на Бистрику, на почетку Добровољачке улице, преко пута моста „Гаврило Принцип“) и масакр над војницима ЈНА у Добровољачкој улици који су извршиле муслиманске паравојне формације. След трагичних догађаја почео је 2. маја када је, у послеподневним сатима, почео напад муслиманских снага на зграду команде 2. војне области и Дом ЈНА.

Генерал Кукањац је у детаљном извештају од 7. маја 1992, који је упутио командантима корпуса ЈНА на територији Босне и Херцеговине, писао да је његова команда, с обзиром на искуства стечена у Словенији и Хрватској, „правовремено оценила“ да за припаднике ЈНА „иду тешки дани и да морамо отпочети са евакуацијом на сигурне просторе“, па је месецима вршена дислокација складишта наору-

29 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д02738.

30 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03065. Изјава генерала Васиљевића Трибуналу, без датума, 53–54.

жања, муниције и других средстава „на сигурне и за војску перспективне просторе“. Евакуација команде 2. војне области почела је 15. априла и до 23. априла већи део команде напустио је центар Сарајева, а у самој команди остао је један број старешина и делови јединица за обезбеђење зграде и опслуживање. Током 2. маја, у подне, команда је обавештена да су „зелене беретке“ напале Дом ЈНА, да је потпуковник Богоје Божиновски, начелник Дома, тешко рањен, „па је наређено делу јединица 65. змпт“ (заштитни моторизовани пук), са два борбена и три превозна возила „да виде о чему се ради, да извуку и спасу запослене“. Колона је нападнута „са свих страна и из свих оружја и оруђа“. Кукањац је онда наредио покрет оклопног батаљона са Грбавице, али је код моста Врбања (на Миљацки) јединица нападнута „бројним и разноврсним противоклопним средствима (један тенк је уништен а два су оштећена)“. Пуковник Милан Шупут, командант пука, обуставио је покрет ка „Скендерији“ пошто је било „очито да има мртвих и рањених“. Погинула су два официра и четири војника ЈНА. Кукањац је потом Војној болници наредио да уз пратњу војника из противдиверзантског одреда, под командом мајора Мирка Лабудовића, крене ка „Скендерији“, да извуче мртве и рањене. Међутим, они су нападнути у рејону Маријин двора (или Мариндвор, сарајевско насеље на десној обали Миљацке) и спречени да дођу до циља: „Пошто ова интервенција није успела а других могућности више није било, колона-патрола која је упала у заседу била је приморана сама да се бори. У јутарњим часовима 3. 5. 1992. иста је заробљена“³¹

31 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03823. Извештај генерала Милутина Кукањаца од 7. маја 1992. - Пуковник Шупут, командант 65. заштитног моторизованог пука из Сарајева, о тим догађајима сведочио је 2012. на следећи начин: „Тачно у 13.10 сати 2. маја, кренули смо да из Дома ЈНА у Сарајеву извучемо рањене припаднике војске, које су, безразложно напали припадници муслиманске паравојске. Био је то општи напад код Дома културе крај Миљацке. Напали су удружено припадници паравојске и специјалне полицијске јединице МУП БиХ под командом Зорана Чегара, чији је командант био Драган Викић. Борили смо се читав дан и ноћ, а нападачи су, поред осталог, употребили хемијска средства. С обзиром на то да смо муњевито истрчали из војних возила, а било нас је тачно 21, нисмо могли да се заштитимо. Херојски је чин направио војник Драган Степановић [старији водник који је 1991. завршио 36. класу Средње војне школе Копнене војске у Сарајеву], који је двојицу рањених млађих официра и једног војника, који је касније издахнуо, кроз куршуме успео да одвезе до Војне болнице и да се врати назад да помаже. Драма је настављена 3. маја, када, поред осталих, гину и четворица официра, и то Марко Лабудовић, командант диверзантске јединице, и његове колеге Митхад Кастрат, Иван Цветковић и Обрад Гвозденовић“ (<https://www.novosti>

Прес центар ЈНА, који се налазио у згради команде 2. војне области, саопштио је у касним вечерњим сатима да у згради команде има погинулих и рањених војника. Генерал Кукањац у свом извештају саопштава да је око поднева извршен „бруталан рушилачко-фашистички напад“ на све четири зграде комплекса команде области („у току тих борби имали смо два мртва и шест рањених“); напад је трајао од поднева до 8 сати увече.³²

План генерала Кукањаца био је да се из зграде команде евакуише 3. маја у раним јутарњим часовима. Он пише да је због издаје старешина муслиманске и хрватске националности само мали број људи знао за ту одлуку, али да је и поред тога неко јавио руководству БиХ шта се спрема. Онда је Алија Изетбеговић задржан на сарајевском аеродрому после повратка из Лисабона, где се, под покровитељством Европске заједнице (уније), одржавала конференција о Босни и Херцеговини. Са њим су били ћерка Сабина Берберовић и Златко Лагумџија, председник Социјалдемократске партије БиХ и потпредседник владе у Сарајеву. Изетбеговића није дочекао нико од званичника из Сарајева.

Генерал Александар Васиљевић о томе сведочи: „У то време Алија Изетбеговић је у ваздуху, полетео је назад из Лисабона. Поставља се питање зашто СДА почиње напад на војску, у Дому ЈНА, који ће да ескалира после у шири сукоб, у време када је Изетбеговић одлетео мирно са аеродрома? Ми да смо хтели да хапсимо Изетбеговића, ухапсили би га пре него је полетео са аеродрома у Сарајеву. Дакле, у време када он треба да слети, они почињу сукоб. Некоме није одговарало да се врати Алија Изетбеговић у Сарајево, него да заокрене авион и да слети у Мадрид или где би већ слетео. Дакле, СДА започиње рат у Сарајеву у време када Изетбеговић треба да се врати назад, у време када је он већ постигао договор са војском“.³³

Генерал Кукањац износи да га је 2. маја, око 18.00 сати, команда аеродрома „Бутмир“ обавестила да се Изетбеговић вратио из Лисабона и спустио на аеродром: „Пошто је то за нас било изненађење и на бази обавештења да га на аеродрому нико није дочекао, нашли смо се у дилеми: да ли га пустити да се сам сналази око напуштања

rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:362633-Odluka-o-obustavljanju-istrage-o-Dobrovoljackoj-ide-na-proveru).

32 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03823. Извештај генерала Милутина Кукањаца од 7. маја 1992. године.

33 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03065. Изјава генерала Васиљевића Трибуналу у Хагу, без датума, 56.

аеродрома или да га привремено сместимо у команду 4. корпуса у Лукавици одакле би успоставио контакт са Председништвом и другим лицима. Да смо га пустили да се сам сналази, вероватно би био заробљен или убијен и зато би ЈНА била сигурно окривљена. Одлучили смо да га безбедно доведемо у команду 4. корпуса у Лукавици и да му обезбедимо смештај док не престану оружани сукоби. Поред исхране и смештаја, имао је на располагању и лекара. Дакле, није се радило ни о каквом хапшењу иако је он то заслужио хиљаду пута када је реч о односу према ЈНА. Шири интереси и евентуалне компликације на међународном нивоу око привођења Изетбеговића захтевали су овакав третман“.³⁴

Пуковник Милосав Гаговић сведочи: „Тог дана се у Сарајево враћао Алија Изетбеговић. У Сарајево је путовао турским авионом и у току лета прво је био обавештен да аеродром није слободан и донео је одлуку да слети у Италију. Убрзо је обавештен да аеродром држе Муслимани и донео је одлуку да слети у Сарајево. По слетању на аеродром, Изетбеговић је заробљен од стране припадника ЈНА јер смо сматрали да је он врховни командант војске која је тога дана извршила општи напад на ЈНА у Сарајеву. У команди корпуса у Лукавици Изетбеговића смо примили командат 4. корпуса генерал Војислав Ђурђевац и ја. Смештен је у моју канцеларију. Ту водимо преговоре и тражимо од њега да нареди својим снагама да прекину нападе на ЈНА, да се евакуишу мртви и рањени са улица и да се наставе преговори о даљим односима Републике БиХ и ЈНА. У преговоре се повремено путем телефона укључују генерал Кукањац и Ејуп Ганић кога је Изетбеговић овластио да га замењује док је он одсутан“.³⁵

Са Изетбеговићем у рукама, Кукањац је покушао да прекине нападе на војне објекте и да обезбеди слободан излазак из центра Сарајева за себе и своје војнике. Од Изетбеговића је тражено да нареди обустављање напада и омогући ослобађање заробљених и извлачење мртвих и рањених војника: „Сви трикови Алије Изетбеговића око сусрета са командантом 2. војне области су отпали, јер је главни циљ одавно, али и овога дана посебно био да се ухвати жив

34 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03823. Извештај генерала Милутина Кукањаца од 7. маја 1992. - Генерал Ђурђевац је за Радио Сарајево изјавио да ЈНА гарантује потпуну безбедност Изетбеговићу и да он није ухапшен већ задржан због личне безбедности (*Политика*, 3. мај 1992, 1).

35 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д02738. Изјава Трибуналу у Хагу дата 7. марта 2014. године.

командант 2. војне области и по могућству зароби команда области и на тај начин обезглави 2. војна област“.³⁶

Посредством генерала Луиса Мекензија (Lewis MacKenzie), команданта Сектора Сарајево при УНПРОФОР-у, португалског дипломате Антонија Дос Сантоса, шефа посматрачког тима Европске заједнице, и Колма Дојла³⁷ договорен је слободан излазак команде 2. војне области из Сарајева. О овим догађајима, у напетој атмосфери, Председништво БиХ је расправљало 3. маја на ванредној седници. Алија Делимустафић, министар унутрашњих послова, заговарао је ратну опцију, а за ситуацију створену задржавањем Изетбеговића директно је оптужио Ејупа Ганића и Стјепана Кљуића, чланове Председништва. Ганић је рекао да је Изетбеговић на своју одговорност („можда је под притиском, можда је уцијењен“) донео одлуку да се команда 2. војне области слободно измести из центра Сарајева, а министар одбране Јерко Доко да „не можемо пустити да прође 50 људи, мислим ни по коју цијену“.³⁸

У време ових догађаја Радован Караџић је био у Београду. Одатле је телефоном контактирао Мићу Станишића, министра унутрашњих послова Српске републике, и пренео му да га је генерал Аџић замолио да се Изетбеговић ослободи: „Изгледа Војска је постигла споразум с њим јер сав свијет се усталао, бојим се да не буде... – Па знам, ал не дају они Кукија.³⁹ – А они не дају Кукија, јел? – Па, да. – Аха. Па Аџић каже да је договорено да се... – Ма, јој, па јел он луд, јел он дијете. Реците Ви господину Аџићу да је јучер наших синова изгинуло због њихових глупости доле двадесет, да је двадесет инвалида остало без ногу и руку што су доле по граду гинули, па то су наши, наша војска, није његова, јеби га. – Да, да. – Нек се он не игра више. – Да, да, војска је постигла споразум. – Молим Вас предсједниче, предсједниче... Ја стварно више мислим да је прошлост борити се за поене ЈНА која више не постоји, а да трпи и губи наш народ овдје. С њим то најозбиљније поразговарајте и здраво. [...] И чујте овако. Они напад припремају сад на Команду и на нас све. – Добро, добро, сад ћу ја с њим поразговарати. – Ми смо спремни, ја сам овдје појачо још и људ-

36 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03823. Извештај генерала Милутина Кукањца од 7. маја 1992. године.

37 Colm Mary Doyle (1. мај 1947), потпуковник армије Републике Ирске, члан различитих мисија Уједињених нација од 1968. године. Од 1. октобра 1991. био је шеф Посматрачке мисије Европске заједнице за Босну и Херцеговину.

38 Наведено према: Šimić, „Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine“, 188.

39 Реч је о генералу Милутину Кукањцу.

ством и свачим. – Ево сад зовем Аџића на други телефон. [Караџић Радован на другом телефону разговара са Аџићем] Ало, има ли генерала? Реците ми, ево ја сам у контакту са нашим министром унутрашњих послова. Реците какав је договор постигнут између Алије и Армије, са УНПРОФОР-ом, Председништвом? Сад је наш министар, који ми је на другој линији, каже да они припремају жесток напад на Команду и на школу и да они то неће испоштовати. А је ли Ви имате везу са Кукањцем, он је откинут потпуно тамо, одсјечен је. [Караџић Радован даље разговара са Мићом Станишићем]. СТАНИШИЋ: Кукањац је у ауту заробљен, аута су изашла, пола према ПТТ-инжињерингу како је било договорено и они су блокирали сад, не дају из аута док Алија не дође у Председништво. Заробили су још јутрос оног једног безбедњака пуковника [Милана] Шупута. Ми смо на вези њиховој ухватили да заробе возила и да им не дају кретати док Алија не буде у Председништву. Председниче, председниче... Молим Вас на никакву акцију УНПРОФОР-а доле немојте рачунати. Било је цивилних жртава на Врацама горе, они су бомбардовали комплекс Враца, српско насеље. Има петоро мртвих и 17 тешко рањених цивила јуче и ноћас. Реците Ви господину Аџићу да он не може рачунати ни на какав уступак изван договора. Ми не дамо⁴⁰

Током 3. маја, у недељу, око 16.30, Изетбеговић је, у пратњи генерала Мекензија, доведен у зграду команде 2. војне области. Колона је око 18 сати кренула ка Лукавици. Према договору, на челу колоне био је Мекензи, у другом возилу били су Кукањац и Изетбеговић, иза њих је било возило Уједињених нација, а затим војна возила у дугој колони: „У току кретања до Скендерије, колона је од 'зелених беретки', 'хосоваца' и МУП-а два пута заустављана, са доста нежељених сцена, што је код људи изазвало сумњу да ће се све добро завршити. Интервенцијом Алије Изетбеговића та руља је некако смирена и покрет је настављен ка Грбавици. Услов УН и ЕЕЗ за сигурно и безбедно вођење колоне је био да по доласку на Скендерију, командант 2. ВО пређе у возило генерала Мекензија, а да Изетбеговић крене ка Председништву, што је до краја испоштовао (то је раније договорено у Лукавици). Настављен је покрет колоне и по пристизању чела на мост Врбања утврђено је да је колона на Скендерији прекинута. Командант области је захтевао од генерала Мекензија да стане, да се врати са пуковником Јаковљевић Слободаном и да утврди

40 Трибунал: Предмет ИТ-03-69, Јовица Станишић и Франко Станишић, доказ П00703Б. Транскрипт телефонског разговора.

шта се догодило, што је и прихватио. Вратио се и рекао је да је наишао на барикаду и да су га 'зелене беретекe' удаљиле. Према изразу лица, видело се да је усташко-фашистичка хорда насрнула на војнике, старешине и грађанска лица у колони. Прве вести су указивале да има мртвих и рањених, да је други део заробљен и да су сва возила опљачкана. Ситуација је захтевала брзе реакције. Прва је, мучни разговори и захтеви Дојлу и Мекензију да образложе ову бруку и да одмах иду у руководство БиХ да се овај злочин прекине, да се одмах извуку мртви и рањени, да нам се одмах врате и предају заробљени. Наравно, и они су били збуњени и у том тренутку немоћни да нешто озбиљније учине. Звали су Њујорк, Београд, Сарајево, руководство БиХ али ниједног нису могли добити. Огорчење људи је било толико да је претила опасност страним представницима, што смо тешком муком смирили. Друга мера састојала се у томе да смо са простора Лукавице покренули један батаљон 216. брдске бригаде ка мосту Врбања и Скендерији ради интервенције у Добровољачкој улици. Непријатељ је, знајући за то, врло брзо одвео заробљене и рањене у непознатом правцу. [...] Напад на колону извршен је у тесној Добровољачкој улици, тако да су постојале мале шансе да се неко извуче и заузме повољнији положај за одбрану, мада је било и таквих случајева. Свакодневна издаја или захтев за престанак активне војне службе од дела старешина, пре свега муслиманске националности. Драстичан је пример понашање генерала [Мухарема] Фетахагића, који се 'разболео' само неколико дана након пријема дужности помоћника команданта 2. ВО и већ почео иступати у јавности против Армије. [...] Муслиманско-хрватска спрега је одавно себи поставила за циљ да се ухвати жив командант 2. ВО. Старешине су одавно препоручивале да се командант измести на једно од већ успостављених командних места. Међутим, командант 2. ВО је одавно саопштио да ће он последњи да напусти овај објект. Како је саопштио, тако је и поступио. Према томе, било какве шпекулације око имена и поступка команданта 2. ВО су штетне, лажне, увредљиве и могу само ићи на руку нашим непријатељима."⁴¹

Пуковник Живко Дошен је сведочио: „Већ приликом изласка из круга објекта команде, приметио сам, десно и испред објекта, групе униформисаних људи, наоружаних оружјем, ваљда од Првог светског рата па на овамо. Одмах ми је пала на памет порука коју смо ух-

41 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03823. Извештај генерала Милутина Кукањца од 7. маја 1992. године.

ватили преко радио везе да ће колона бити нападнута. Укључили смо се у колону на почетку Добровољачке и стигли до југозападнoг крила команде. Непрекидно сам гледао претрчавање злочинаца од Миљацке према колони са 'осама', 'золама' и другим средствима за противоклопну борбу. Колона је стала, густо сабијена. Возило уз возило. Изненада се проломило. Ужасна врева, галама, вриска, пуцњи и детонације. Иза задњег десног дела камиона уперена ми је пушчана цев у чело уз повике – дај оружје и излази! Крици – лези, љуби бетон, дижи се, пређи улицу. Једни бране, други малтретирају и убијају. Типично за сарајевско подземље – тројка и десетина. Речник ужасан. Урнебес траје пет до седам минута. Из колоне, уз тучу и убијање, изгоне нас на пољаницу између Добровољачке и Миљацке. Ја сам добио ударац кундаком у вилицу са леве стране. Формирају колону – напред старешине а иза нас војници. Већ се зна ко командује. Средовечни човек, доста фер. Воде нас преко моста Гаврила Принципа, па кроз центар, намерно кривудавао, ради хвале и показивања. Спроводе нас са пушкама на готовс као да смо ратни злочинци. Први шок, још увек је свеж. Сарајевске улице уске, прозори начичкани 'нанама' које узвикују – куда водите окупаторе, што их не побијете? Јавио ми се страх од вреле воде. Долазимо пред Дом спорта. Хвата се сутон. Наређују да све што имамо одбацимо јер ако се код кога нешто нађе, са тим ће бити ликвидираан. Са мене неко скида блузу. Крупан човек, закрвављених очију, обилази нас и удара. Специјалитет – цеваница, тур и нога међу ноге. Мене удари међу ноге уз цинично питање – шта ћеш овде? [...] Дошли смо у Главни штаб Територијалне одбране БиХ. Примео нас је пуковник Вехбија Карић, до пре десетак дана члан команде 2. ВО, референт у одељењу за политички рад. Понудио нас је кафом. Однекуд се појавио Горан Милић, директор телевизије ЈУТЕЛ, са чашом вискија у руци. Карић каже да смо ми ратни заробљеници и да ћемо сутра бити ослобођени⁴².

На крају је генерал Кукањац рекао да је „све уперено против ЈНА“, али и да су исту тежину за планове о обрачуну са српским народом имали одлука о признавању Босне и Херцеговине и одлука

42 Сведочење наведено према: генерал Манојло Миловановић, „Како сам видео рат у Босни и Херцеговини од 1992. до 1995“; доступно на: Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д00825.

„Председништва“ Југославије о повлачењу ЈНА,⁴³ за коју је очигледно сматрао да је била преурађена.

Пуковник Гаговић је Трибуналу изјавио да је напад организовао и њиме командовао пуковник Јован Дивјак.⁴⁴ Други извори ЈНА саопштили су да је напад водио Емин Швракић⁴⁵ и да је његова јединица „изложила припаднике ЈНА бесомучној унакрсној ватри“, а појединце су „извлачили из возила, злостављали, рањавали и на месту тог великог злочина мучки ликвидирали. Пред очима представника УНПРОФОР-а стрељана су и два пуковника ЈНА. [...] Утврђено је да су Ганић и Кљуић све време били у вези са Емином Швракићем и директно руководили нападом“.⁴⁶

Пред одлазак из Босне и Херцеговине Колм Дојл је у једном интервјуу за српске медије рекао како злочин у Добровољачкој улици није смео да се догоди: „Ипак, морам рећи да је приликом евакуације војске и Команде 2. војне области било и војничких грешака. Наиме, пре него што је одлучено да се крене, ја сам указивао генералу Кукањцу да је колона од 25 возила прегломазна, а генералу Мекензију рекао сам да је касно да се крене. Могли смо сачекати следећи дан и кренути у 10 часова изјутра и, вероватно, се ништа не би догодило“.⁴⁷

43 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д03823, Извештај генерала Милутина Кукањца од 7. маја 1992. године.

44 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д02738, Изјава Трибуналу у Хагу дата 7. марта 2014. године. - О тим догађајима Дивјак је 2. октобра 2009. говорио за „Радио Слободна Европа“ („Jovan Divjak za RSE o Dobrovoljačkoj“, https://www.slobodnaevropa.org/a/svjedoci_rata_divjak/1841868.html).

45 Емин (Мустафе) Швракић (Београд, 16. мај 1938) основну и Електротехничку школу завршио је у Сарајеву. Водио је представништва Филипса, Грундига и Блаупункта за Босну и Херцеговину пуних 30 година. Један је до оснивача паравојне формације „Зелене беретке“ која је основана 10. јуна 1992. у Сарајеву.

46 *Политика*, 4. 5. 1992, 5.

47 Трибунал: Караџић, Младић, доказ Д00216. - Генерал Мекензи је касније у својим мемоарима и јавним иступима тврдио да је Ејуп Ганић најодговорнији за дешавања у Добровољачкој улици. Канадски генерал је писао како га је Изетбеговић уверавао да ће гарантовати безбедност конвоја кроз територију коју су већ заузеле његове снаге. У јавним иступима Мекензи је сведочио о хладнокрвном убијању војника у транспортерима, о томе да је муслиманска страна, нападајући колону која је мирно напуштала град, погазила обећање да ће војницима гарантовати сигуран пролаз. Тврдио је и да војници и официри Уједињених нација нису били ни адекватно наоружани нити их је било довољно да могу да зауставе било који напад, али да су мировне снаге у Босни ипак спасиле извесан број живота српских војника. Хашки трибунал је предмет „Добровољачка“ проследио Суду БиХ уз закључак да је војна колона ЈНА тада била легитимна мета напада и да није било речи о цивилима. Тужилаштво Босне и Херцеговине је након трогодишње истраге у предмету „Добровољачка“

Број страдалих припадника ЈНА одмах је, очекивано, постао предмет манипулације. Према изворима Војске Југославије из каснијег периода, по детаљном класификовању свих података, утврђено је да су током 2. и 3. маја жртве ЈНА биле следеће: 28 погинулих (девет официра, пуковници др Будимир Радуловић, Миро Сокић, Градимир Петровић, Бошко Михајловић, потпуковник Бошко Јованић, капетан прве класе Марко Лабудовић и поручници Ивица Цветковић, Нихад Кастрати и Обрад Гвозденовић); 18 војника и Нормела Шуко, грађанско лице на служби у ЈНА.⁴⁸ Према тим подацима било је и 16 рањених (осам официра, пет војника и три грађанска лица на служби у ЈНА)⁴⁹ и 122 заробљена припадника ЈНА.⁵⁰

Председништво Босне и Херцеговине састало се 4. маја. Изетбеговић је био против протеривања УНПРОФОР-а из Сарајева („немој да се играмо са њима, они су нам још једино око овдје кроз које гледамо свијет, нема телефона нема ничега више, треба да још они оду; они овако бар имају радио-везу, па се може знати са читавим свијетом шта се збива“), а рекао је и да је акција његовог заробљавања вероватно имала везе са ликвидацијом осам српских војника. Јерко Доко, министар одбране, изјавио је да се он није сложио са нападом на колону ЈНА, као ни са тиме да Армија БиХ практично преузме

јануара 2012. донело одлуку да у радњама четрнаесторице осумњичених „нису садржана обиљежја кривичног дјела“. Позивајући се на изјаве 352 сведока, као и на 412 материјалних доказа који укључују документе, видео-материјал, пресретнуте разговоре, међународни тужилац Јуде Романо одлучио је да бивши члан Председништва БиХ Ејуп Ганић, генерали Армије Републике Босне и Херцеговине Јован Дивјак, Хасан Ефендић и други нису одговорни за злочин почињен над припадницима ЈНА у колони нападнутој у Добровољачкој улици 3. маја 1992. године. Истрагом је утврђено да је током напада убијено седам и рањено четрнаест особа након што су онеспособљене за борбу: „Истрага у вези са овим радњама се наставља због постојања основа сумње да је почињено кривично дјело ратног злочина, јер је на жртве отворана ватра након што су биле онеспособљене за борбу или док су се налазиле у санитарском возилу“. Ејуп Ганић је изјавио да је очекивао овакав исход истраге, јер је међународна заједница била „фактор у Добровољачкој, све договоре вршили смо уз њену помоћ“. Уз приличну дозу сарказма закључио је како „Добровољачка остаје важан историјски датум и за БиХ и за Србију. Историчари ће вјероватно закључити да је то био дан 'Д' када је Босна спасена, а што се тиче Србије, то је вјероватно дан када је пропао пројекат велике Србије.“ (<https://balkans.aljazeera.net/opinions/2012/2/2/slucaj-dobrovoljacka-falsifikovanje-istine>).

48 Трибунал: Перишић, доказ Д00401. - Списак има 29 имена, али се име војника Предрага Церовића наводи два пута.

49 Трибунал: Перишић, доказ Д00265.

50 Исто.

власт: „Војска почиње опет бити власт. Ја на челу таквог министарства нећу бити. И генералштаб не може више никада водити политику, нити може бити члан Предсједништва. Десило се ово када сте Ви изашли овамо према нама предсједниче. Мене нико није обавијестио као министра одбране. Ко је зауставио ту колону и пресекао и узео 173 човјека. Ја се од првог дана не слажем, разговарао сам са командантом полиције војне која је формирана да ниједан заробљеник, па било ког чина или војник обични, да се не смије тући. Ја синоћ нисам могао спавати. Побјегао сам тамо у собу кад сам видио те људе како су истучени, измлаћени, испребијани по носу. ИЗЕТБЕГОВИЋ: Гдје се то вршило Доко? – Ево горе у Команди. Пазите, ја се уопште с тим не могу сложити као човјек. 173 човјека су ту. Анархија је била. Господине предсједниче, морате се ставити у улогу врховног команданта, морате бити ту цијели дан и у сваком моменту пресуђивати. [...] Ја сам видио неке људе тако унакажене да нисам могао то више гледати. ИЗЕТБЕГОВИЋ: Ма ко је то урадио? – Не бих хтио ја, нека командант прича о томе.“⁵¹

Из касније дискусије постало је очигледно да је напад на колону ЈНА организовао Сефер Халиловић,⁵² као и да је Доко мислио на њега када је говорио о узурпацији власти од стране војске. Халиловић је био против тога да се ослободе заробљени припадници ЈНА: „Значи, као командант Штаба ТО не слажем се да се врати и један, него да се распореде по 10 на објекте које они гађају, па ако хоће, нека изволе да гађају јер прво не поштују прекид ватре. [...] Ја знам коју политику водим, ја водим политику оружане борбе. А да ли ћу ја дефинисати то да некога треба окружити и уништити, па дозволите, то је моје, ја одговарам за то. Па молим вас, они нас туку ко пацове по Сарајеву, не дефинишу ништа а ви мени не дате да ја дефинишем“.⁵³

51 Šimić, „Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine“, 208–210.

52 Сефер Халиловић (6. јануар 1952, Пријепоље) завршио је Војну академију 1975. године после специјалистичког школовања у Задру, где је и произведен у потпоручника ЈНА. У Београд се вратио 1. августа 1990. када се уписао на смер за командни кадар на Командно-штабној академији. Из ЈНА је дезертирао септембра 1991. у чину мајора. Илегално је отишао у Босну и Херцеговину и приступио Патриотској лиги. На почетку рата у Босни био је главни заговорник идеје да се ЈНА одмах нападне на целој територији републике и изradio је план блокаде свих касарни ЈНА. Халиловић је 25. маја постављен на место команданта штаба Територијалне одбране Босне и Херцеговине уместо пуковника Хасана Ефендића, а од јула 1992. до јуна 1993. био је начелник Генералштаба Армије БиХ.

53 Šimić, „Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine“, 216.

Изетбеговић је тражио да се по сваку цену изгледе односи са УНПРОФОР-ом и Европском заједницом: „Оно што они не кажу, није се догодило. И што кажу да се догодило, то се догодило у ствари. Они не смију на овом случају да закључе како се то синоћ видјело из овог извјештаја. Врло један негативан однос се према нама могао да види. Јер они су водили те људе, њима су уграбљени, они сматрају да је то повреда њиховог достојанства и повреда ауторитета ове двије институције које могу да нам оду. А онда смо остали потпуно у мраку у БиХ. Тада ће настати угашена балканска крчма, угасила се свијетла у њој. Према томе, не би смијели да урадимо то, да у једном моменту кажу идите у врага, ми идемо“.⁵⁴

„Председништво“ је закључило да је агресију на Босну и Херцеговину извршила Савезна Република Југославија „преко бивше ЈНА и уз судјеловање паравојних формација СДС и паравојних формација из Србије и Црне Горе“. Због тога је затражена војна помоћ из иностранства.

И Председништво Југославије је 4. маја расправљало о догађајима у Сарајеву. Како је речено у записнику са овог састанка (стенограм са седнице се не налази у бази Трибунала), неки чланови су седнице присуствовали директно, а неки путем консултација.

Председништво је констатовало да је Алија Изетбеговић прекришио договор постигнут на преговорима започетим у Скопљу о мирном разрешењу положаја и трансформације ЈНА у Босни и Херцеговини. Он је наредио да се блокирају касарне и почну напади на ЈНА на целој територији БиХ, чиме су поништени сви напори и договори да се њена трансформација изведе у складу са политичким договором три конститутивна народа на конференцији у Лисабону.⁵⁵

Председништво Југославије је истовремено оценило и да је задржавање Изетбеговића у војној касарни само погоршало тешку ситуацију и да је извршено без консултације и одобрења овог тела, које је накнадно обавештено да је задржавање било у функцији Изетбеговићеве личне безбедности: „Након тога, Председништво Југославије је заузело став да Алији Изетбеговићу треба омогућити слободно напуштање касарне чим се за то створе услови, што је и учињено, како би се што пре омогућио наставак тражења политичког решења кризе мирним путем. Констатовано је да су догађаји који су након

54 Исто, 220.

55 Трибунал: Перишић, доказ П00199. Записник са 197. седнице Председништва СФРЈ.

тога уследили показали да је Алија Изетбеговић изиграо све договоре, укључујући и гаранције УНПРОФОР-а, за слободан пролаз војне колоне од команде у центру града до касарне у Лукавици. Тиме је почињен тежак злочин који је, поред трагичног исхода, угрозио политичко решавање кризе, што је очигледно и био циљ Алије Изетбеговића⁵⁶.

Председништво је на крају одлучило да се сви преостали грађани СР Југославије, припадници ЈНА који се налазе на територији Босне и Херцеговине, убрзано врате на територију Југославије, „а најкасније у року од 15 дана“. Речено је и да Председништво више нема никакве ингеренције над снагама ЈНА у Босни и Херцеговини.⁵⁷

Током 4. маја распламсале су се уличне борбе у Сарајеву. Муслиманске снаге нападе су Илићу и аеродром Бутмир, а на Вогошћи и Илијашу предност је била на српској страни: „У борбама које се воде у ужем центру Сарајева српске снаге успјешно напредују. Освојени су дијелови територије између Скендерије и Врбање, полако се ставља под контролу читаво подручје града са те стране ријеке Миљацке“.⁵⁸

Ирационална ратна психоза у потпуности је овладава Сарајевом. Страшна мржња водила је људе и управљала њиховим поступцима. Упечатљиво сведочанство о томе оставио је Џереми Брејд (Jeremy Brade), члан посматрачке мисије Европске заједнице: „Град је потпуно подељен. Има све више барикада и контролних пунктова. Град је сада шаховска табла састављена од гетоа. Њима владају снајперисти. Наводно има низ случајева међунационалног узимања талаца. Неки делови периферије су већ много дана под опсадом и претпоставља се да сасвим понестаје хране. Мала је нада да ће из тих делова града жртве бити евакуисане. Није вероватно да ће се такво стање поправити. Војне снаге на обе стране све дубље се укопавају. Сада су постали неразговорни политичко-етнички разлози, размирице и аспирације због којих се оружје узело у руке. Насиље је као такво постало проблем. Разоружавање, краткорочно, неће бити практично изводљиво. Није вероватно да ће Београд, који не прихвата одговорност за ЈНА, допринети мирном решењу. Сада сам сигуран да неће бити напретка док све разне паравојне снаге не буду под контролом. Ма којој фракцији ти наоружани људи припадали, они су без зајед-

56 Исто.

57 Исто.

58 Трибунал: Предмет ИТ-00-39, Момчило Крајишник, доказ П1003. Извештај Миће Станишића од 4. маја 1992. године.

ничког циља и не испољавају кохезивно разумевање њиховог политичког става. Сваки контролни пункт је микрокосмос. Строге наредбе старешина често се не поштују. Пролазак нашег особља кроз град све више је разлог за забринутост. Особље на српским контролним пунктовима посебно је нервозно и сумњичаво и понаша се неконтролисано и агресивно. Мој рад 7. маја указао је на све могуће проблеме. Готово је био неизводљив задатак праћења комбинованог конвоја владиних и српских амбулантних возила чији је циљ био да се покупе мртви и рањени. Приликом сваког заустављања окупили би се гневни људи. Неслагање и неповерење брзо су се проширили, као заразна болест. Гомила гневних људи је опколила један отворени камион ЈНА у којем су била четири млада војника. Тај камион је био једино војно возило у конвоју и био је предвиђен споразумом. Стајање између те гомиле људи и камиона имало је донекле смиријући ефекат, али је онда постало очигледно да су ти војници мета за снајперисте који су се вероватно налазили у околним солитерима. Ја сам, заједно са италијанским возачем, стајао као штит испред тих војника све док није било могуће наставити путовање. Јуче је било сличних ружних сцена у болници на Кошеву. Тамо су нам претили наоружани Муслимани које није било могуће обуздати и, што је било још горе, махали су својим оружјем и делу болнице где су лежали тешко рањени Срби. Они нису хтели да прихвате документа од својих политичких представника у којима се дозвољавало пуштање Срба. На крају су попустили пред нашим молбама, али су нам јасно дали до знања да је то последњи пут. Ми смо при одласку из града у конвоју са српским рањеницима малтретирани на српским контролним пунктовима. ПМЕЗ су оптужили да својим возилима превози муслиманске снајперисте и рекли су да нам не треба веровати. Кад смо с 20 до 30 српских рањеника стигли у касарну у Лукавицу, нас и УН пратњу почели су да вређају официри ЈНА, називајући нас међународном бандом. То је био јасан знак да Срби, из неког разлога, желе да одемо и да настоје да нас застраше како би смо се повукли. Мислим да су они сада спремни да против нас предузму све кораке. [...] Политичко и војно стање се погоршало и сада би се могло рећи да је очајно. Паравојне снаге су потпуно ван контроле, даље погоршавање стања изгледа неизбежно“.⁵⁹

59 Трибунал: Предмет ИТ-03-67, Војислав Шешељ, доказ П00412.Б. Посматрачка мисија на Балкану. Извештај од 9. маја 1992. године.

На седници Председништва Југославије одржаној 8. маја генерал Кукањац је „разрешен дужности“ команданта 2. војне области. Кукањац је смењен јер је, како бележи Борисав Јовић, дозволио да цела команда „упадне у замку Муслимана усред Сарајева, где је изгинуло више људи и где је војска доживела потпуни фијаско“. Томе се врло оштро супротставио генерал Аџић. Рекао је да се не слаже са оценама Председништва и да је он лично одобравао сваки потез генерала Кукањаца и да ће, уколико Председништво остане при својим оценама, поднети оставку: „Ствар се завршила усвајањем његове оставке и смењивањем Кукањаца“.⁶⁰

За начелника Генералштаба „оружаних снага Југославије“ постављен је генерал-пуковник Живота Панић. Он је 11. маја издао наређење за повлачење јединица ЈНА из Босне и Херцеговине и Републике Српске крајине: „На основу укупне ситуације на простору Републике БиХ, у складу са одлуком ПСФРЈ о премештању припадника ЈНА - држављана СРЈ са територије БиХ на простор СРЈ и обратно“ требало је преместити укупно 18 јединца у Србију и Црну Гору са формацијским људством, опремом и средствима ратне технике најкасније до 19. маја: „У случају да се из било којих разлога не могу преместити сва СРТ [средства ратне технике], онда преместити људство јединице са личним наоружањем и опремом, а остала СРТ записнички предати лицу које одреди Команда ВО. У том случају превозење људства планирати ваздушним путем са аеродрома Маховљани (Бањалука) и аеродрома Бихаћ до аеродрома Ниш, Приштина, Лађевци и Београд. Старешине, војници и грађанска лица из ових јединица која су рођена на територији Српске Републике Крајине и БиХ или се по плану Персоналне управе ССНО предвиђају за поуну ТО и милиције СРК или Српске Републике БиХ остају на том простору“.⁶¹

Истога дана, 11. маја, ЈНА је из болнице „Кошево“ преузела шест рањених официра и војника (пребачени су на Пале, а тежи рањеници на ВМА у Београд). Уз посредовање УНПРОФОР-а, са властима у Сарајеву договорена је евакуација преосталих припадника ЈНА из касарни „Маршал Тито“ (школски центар), „Виктор Бубањ“, „Ју-

60 Јовић, *Последњи дани СФРЈ*, 452. - Генерал Кукањац је 1993. изјавио да је његово смењивање због догађаја у Добровољачкој улици послужило као претекст за „окретања леђа“ својој војсци у БиХ, „међу које убрајам и један број генерала у Генералштабу Војске Југославије. Циљ политичке одлуке врха државе СФРЈ био је да закљони своје поразе, а непостојеће да припише јединицама ЈНА“ (*Борба*, 15. 11. 1993).

61 Трибунал: Предмет ИТ-04-75, Горан Хаџић, доказ П00183.

суф Џонлић“ и „Гаврило Принцип“, као и из Дома ЈНА, војне установе „Романија“ и 250 питомаца, војника и старешина из Пазарића, места у сарајевској општини Хаџићи под контролом муслиманских снага. Тамо се налазила касарна ЈНА за артиљеријску обуку. Услов је био да се муслиманској страни врати наоружање Територијалне одбране из општина на чијем терену су се налазили ти војни објекти.⁶²

Договор о повлачењу снага ЈНА из Сарајева и околине није реализован у предвиђеном року, јер је дошло до ескалације сукоба у граду и око тих објеката. После низа драматичних догађаја, током 2. јуна потписан је коначни споразум о повлачењу последњих припадника ЈНА из Сарајева. Служба за информисање Генералштаба Војске Југославије саопштила је 5. јуна, у петак, како више нема њених војника у Босни и Херцеговини. Евакуисано је 1.230 лица: 667 питомаца, 172 официра, 30 војних службеника, 195 војника, 101 грађанско лице и 65 чланова породица. Колона је ишла преко Враца, поред касарне у Лукавици, преко Требевића за Пале и преноћила је у Хан Пијеску. Током 6. јуна колона је, преко Љубовије, стигла на територију Србије. Генералштаб ВЈ прихватио је услове муслиманске стране да се у касарнама остави тешко наоружање (један тенк старије производње, два транспортера, седам топова, 10 минобацача и одређена количина муниције).⁶³

Овом акцијом руководио је генерал Драгољуб Симоновић (начелник 1. управе Генералштаба ЈНА, па заменик начелника Генералштаба Војске Југославије) који је одао признање представницима УНПРОФОР-а, посебно пуковнику Вилсону:⁶⁴ „Морам да кажем да су и господа из преговарачке стране БиХ до краја испоштовала договор“.⁶⁵

Иако је ЈНА српској војсци у Босни и Херцеговини оставила знатне залихе војне опреме, она је одлучила да евакуише што је могуће више савремене војне опреме. То је обухватало већину модерних тенкова, борбених возила пешадије, ракетних лансера, опреме за противваздушну одбрану, опреме за везу и припадајуће позадинске опреме. То је подразумевало евакуацију гарнизона, архива, административног материјала и одлазак више стотина професионалних старешина и чланова њихових породица.⁶⁶

62 Трибунал: Карацић, Младић, доказ Д00231.

63 *Политика*, 7. јун 1992, 1.

64 Аустралијски пуковник Џон Вилсон (John Wilson), шеф војних посматрача мисије Уједињених нација у Сарајеву.

65 *Политика*, 7. 6. 1992, 5.

66 Butler, „Izveštaj Tribunalu u Hagu o komandnoj odgovornosti“, 5.

Резиме

Положај ЈНА у Босни и Херцеговини (2. војна област) био је изузетно сложен. Са завршетком рата у Хрватској криза се прелила и у ову републику, која је од почетка 1992. била захваћена националним поделама на свим нивоима. У тој ситуацији, команда 2. војне области била је једина савезна институција у Босни и Херцеговини која је покушавала да уважава ставове све три националне заједнице, али без значајних политичких смерница из Београда током тог периода то је било готово немогуће. Старешине ЈНА покушавале су да следе неутралну линију или су заступале став који је био више савезни него што је већина националних странака била спремна да прихвати. Међутим, веома брзо је дошло до националне и професионалне поларизације армијског старешинског кадра јер су официри Муслимани напуштали ЈНА и прикључивали се муслиманским јединицама Територијалне одбране. Због тога су временом многе српске старешине, посебно млади официри, почеле да активно подржавају интересе Срба у БиХ. Положај ЈНА постао је неодржив после међународног проглашења независности Босне и Херцеговине 6. априла 1992. године. Највећи проблем било је повлачење ЈНА и контрола над њеним наоружањем. Уследили су напади муслиманских паравојних формација на објекте и људство ЈНА, а посебно током 2. и 3. маја у центру Сарајева, што је и централна тема у овом раду. На крају је, после низа комплексних догађаја, дошло до повлачења ЈНА, а грађански рат у Босни и Херцеговини распламсао се свом силином.

Sources and Literature

- Dimitrijević, Bojan. *General Mladić i Vojska Republike Srpske*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Catena Mundi, 2019. (Cyrillic)
- Jović, Borisav. *Poslednji dani SFRJ. Izvodi iz dnevnika*. Beograd: Politika, 1995. (Cyrillic)
- Kostić, Branko. *1991. Da se ne zaboravi*. Beograd: Filip Višnjić, Obodsko Slovo, 1996. (Cyrillic)
- Nikolić, Kosta. *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990–1992. Tematska zbirka dokumenata*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Fond za humanitarno pravo, 2012.
- Nikolić, Kosta. *Jugoslavija poslednji dani 1989–1992*, Knjiga druga: Ljudi mržnje, zemlja smrti. Beograd: Službeni glasnik, 2020. (Cyrillic)
- Šimić, Tomo. „Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine 1991–1994“. *National security and the future* 3/2006, 7–272.

- Ujedinjene nacije. Sudski spisi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (United Nations ICTY Court Records). <https://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>
- Objedinjena baza sudske dokumentacije. <https://ucr.irmct.org/>

SUMMARY

Kosta Nikolić

THE HAGUE TRIBUNAL SOURCES ON THE ATTACK AGAINST THE JNA IN SARAJEVO ON MAY 2 AND 3, 1992

ABSTRACT: The paper discusses the withdrawal of the Yugoslav People's Army (JNA) from Bosnia and Herzegovina in the spring of 1992 and the crime committed against its servicemen on May 2 and 3, 1992 in Sarajevo's city center, especially in Dobrovoljačka Street. The emphasis is placed on the original material that became publicly available after it was included in the files of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991. The documents are available at the public court records database of the Hague Tribunal.

KEYWORDS: Yugoslav People's Army, Sarajevo, Dobrovoljačka Street, paramilitary units, civil war

The JNA's position in Bosnia and Herzegovina (2nd Military District) was extremely complex. By the end of the war in Croatia, the crisis spilled over into this republic, dominated by national divisions at every level from early 1992. In such a situation, the 2nd Military District Command was the only federal institution in Bosnia and Herzegovina that sought to honor the positions of all three national communities, but without political guidance from Belgrade, this was virtually impossible at that point in time. The JNA commanding officers tried to follow a neutral line or they promoted more federal positions than most national parties were willing to accept. However, there was a rapid national and professional polarization of army officers as Muslim officers left the JNA and joined Muslim units of the Territorial Defense. As a result, many Serbian officers, especially younger ones, began actively supporting the interests of Serbs in BiH. The JNA's position became unsustainable after the international declaration of independence of Bosnia and Herzegovina on April 6, 1992. The main problem was the withdrawal of the JNA and seizing control over its armaments. What followed were attacks by Muslim paramilitary units on JNA facili-

ties and personnel, especially on 2-3 May in Sarajevo city center, which is a central theme of this paper. Finally, after a series of intricacies, the JNA withdrew, and Bosnia and Herzegovina descended into full-scale civil war.